

Grekion kaj Okcidentazion invadis la Romanoj jam en la 2-a jc. a.K. kaj enkondukis la latinan kiel lingvon oficialan, la popolo tamen konservadis la grekan eĉ en kontakto kun oficejoj, tial imperiestraj ediktoj kaj aliaj dokumentoj estis dulingvaj kaj pluraj verkistoj skribis en ambaŭ lingvoj. La latina portempe iĝis moda lingvo de nobeluloj kaj intelektularo (parolis ĝin ekz. la palmira reĝino Zenobia), sed la vera latinigo ne okazis.

La disvastigo de la latina lingvo en konkeritaj teritorioj ne devas aŭtomate signifi la elpuŝadon de lokaj lingvoj – ĝi dum certa tempo verŝajne funkciis paralele kun ili. Tamen ĝia uzo kiel lingvo oficiala kaj poste liturgia reprezentas certan premon al la lingva ĉirkaŭaĵo. Ankaŭ interkompreniĝo kun romiaj legianoj, komercistoj kaj oficistoj povis efektiviĝi nur en ilia lingvo, kiun oni do devis lerni. La romanigo havis en diversaj partoj de la imperio malsaman intensecon, pri kiu kundecidatis la ekzisto de latinaj lernejoj, kunlaboro de loka nobelaro, nombro de romiaj koloniistoj, longeco de koloniigo ktp. La lingvo tamen estis sufiĉe unueca, servante en sia interlingva funkcio ekster la itala teritorio kiel interkomprenilo al parolantoj de diversaj originaj lingvoj. Administrado, kulturo kaj literaturo ankaŭ postulis unuecan normlingvon. Tiu ĉi unueco iompostiome malaperadis post la disfalo de la imperio kaj proksimume inter la oka kaj deka jarcentoj sur iama romia teritorio ekestis latinidaj lingvoj, influitaj ĉiu de sia loka subtavolo. Sed la latina lingvo tamen ne malaperis kaj transiris en novan fazon de sia evoluo, iĝante internacia lingvo de intelektularo kaj de la romia eklezio.

La literatura latina lingvo estis normiga kaj memstara fenomeno, kiu diferencis de tiu ĉiutage parolata. Ĝi evoluis ekde la «arĥaika» periodo en la 3-a jc. a.K. tra la «klasika» kaj «arĝenta» tempoj de la bonstila literatura kreado ĝis la 2-a jc. al la malfrue imperiestra periodo, konata kaj pro arĥaismoj kaj pro vulgarismoj en la lingvo. Krom la literaturaj kaj poeziaj esprimoj kreiĝis ankaŭ sciencaj kaj teknikaj terminoj, terminologio muzika, agrikultura, filozofia kaj precipe jura. La ekzisto de la skriba lingvo unuflanke montras la evoluantecon de la lingvo, aliflanke ĝi ebligas la kreon de normiga gramatiko, grava por la lingvolernado kaj plua lingva disvolviĝo. Speciala kazo estas *la kristana latina lingvo*, kiu ne nur enhavas specialan fakterminologion, devenantan plej grandparte el la greka lingvo, sed ĝi ankaŭ funkcias dum preskaŭ du jarmiloj kiel oficiala interkomprenilo de romiaj kristanoj, kiel lingvo de ekleziaj aktoj kaj leĝoj. Krome ĝi servas kiel internacia referencilingvo en ekleziaj juro kaj liturgio.

La vulgara latina lingvo, parolata praktike ĝis la mezepoko, estis natura interlingvo de malpli kleraj, per la literaturo neinfluitaj popolaj tavoloj sur la imperia teritorio ankaŭ post ĝia disfalo. Oni havas jam en la 2-a jc. a.K. dokumentojn pri tio, ke ĝi ekzistis paralele kun la normlingvo, ekz. Plauto uzadis la vulgaran lingvoformon por karakterizi simplajn personojn en siaj komedioj. La saman ideon havis Petronio en la 1-a jc., montrante la parolmanieron de ekssklavoj. Ankaŭ kristanaj verkistoj klopodis adaptiĝi al la popola lingvouzo por alparoli simplajn kristanojn. Plua fonto de ekkonoj pri la vulgara latina lingvo estas enskriboj, precipe tombejoj, de privatuloj. La plej taŭga fonto estas tekstoj, en kiuj aperas vulgarismoj senkonscie, pro nesufiĉa kleriĝo de la aŭtoroj: ĉe fakaj manlibroj skribitaj de metiistoj, ekz. pri hejma brutaro, pri hejma kuracado, pri kuirado k.a., plue en vojaĝpriskriboj, vivpriskriboj de sanktuloj kaj kronikoj. Novepoka fonto de konoj pri la vulgara latina lingvo estas la latinidaj lingvoj.

La mezepoka latina lingvo estas plua grava formo. Ĝi ampleksas proksimume la tempopacon inter la jaroj 500–1500 kaj kunigas ĉiujn tri antaŭajn lingvoformojn, nome la